

Pasivne rečenice Ivana Antunovića u romanu *Posljednji Gizdarev*

Perica Vujić*

Sažetak

U radu su na temelju romana Posljednji Gizdarev proučene pasivne rečenice Ivana Antunovića. U skladu s normom zagrebačke filološke škole u romanu Posljednji Gizdarev potvrđena su sljedeća obilježja: pasivni se oblici tvore pomoću prijelaznog glagola i čestice se i glagolskim pridjevom trpnim i pomoćnim glagolom biti, vršitelj radnje ne mora biti izrečen, a ako je izrečen, to je najčešće instrumentalom bez prijedloga, prijedložnim padežnim izrazima od (strane) + genitiv i po + lokativ, a rjeđe genitivom bez prijedloga. Pasivni se predikat koristi u raznim glagolskim vremenima, o čemu se može zaključiti i na temelju konteksta rečenice. Pasivnim se rečenicama Antunović služi pri opisivanju, kada je vršitelj za radnju nevažan ili ga namjerno ističe kako bi naglasio njegovu ulogu u radnji. Unutar višestruko složene rečenice pasivne su rečenice najčešće u ulozi atributnih rečenica.

Ključne riječi: Ivan Antunović, Posljednji Gizdarev, zagrebačka filološka škola, pasiv, pasivne rečenice

Uvod

U radu se proučavaju pasivne rečenice Ivana Antunovića u njegovu romanu *Posljednji Gizdarev*. Taj je roman ostao u rukopisu za vrijeme Antunovićeva života i objavljen je 2015. godine tako da je i on postao predmetom proučavanja. O Antunovićevu se jeziku pisalo u radovima hrvatskih jezikoslovaca koji su utvrdili značajke po kojima on pripada zagrebačkoj filološkoj školi, u njegovo vrijeme ova je škola određivala jezičnu normu i bila nositeljem razvoja hrvatskog jezika. Među svim tim obilježjima jezika Ivana Antunovića koja su proučavana, najmanje je pažnje posvećeno pasivnim rečenicama, stoga je iskorišten roman *Posljednji Gizdarev* za to istraživanje. Kako bismo utvrdili je li se Antunović i pasivnim rečenicama uklapao u normu zagrebačke škole, rad je podijeljen na dva dijela: u prvome se dijelu opisuje

* lektor, Filozofski fakultet, Novi Sad

pasiv i pasivne rečenice u gramatikama zagrebačke filološke škole, a zatim se u drugom dijelu najprije navodi ukratko što je dosad proučeno o jeziku Ivana Antunovića i pasivu te se pristupa analizi pasivnih rečenica u romanu. Sve su rečenice preuzete iz izdanja iz 2015. godine tako da se na kraju svakog primjera nalazi oznaka PG i broj stranice s koje je rečenica preuzeta, npr. (PG, 122).

Pasiv u gramatikama zagrebačke filološke škole

Zagrebačka filološka škola je jedna od četiriju škola koja je obilježila postilirsko razdoblje hrvatskog jezika 19. stoljeća. To je razdoblje kada je trebalo „dovršiti jezičnu standardizaciju na osnovi rezultata ‘iliričkoga’ programa“ (Moguš 1995: 173). Takav je zadatak imala i zagrebačka filološka škola koja je smatrana nasljednikom ilirske koncepcije jezika (Moguš 1995). Najdetaljniji prikaz jezika zagrebačke filološke škole prikazala je Sanda Ham (1998) u istoimenoj knjizi, kao i u povijesti hrvatskih gramatika (2006). O pasivu u gramatikama zagrebačke filološke škole najviše podataka možemo pronaći u radovima Nataše Ašpan (2011a, 2011b).

Tri su najpoznatija pripadnika zagrebačke filološke škole: Vjekoslav Babukić, Ivan Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević objavili gramatike, ili „slovnice“ kako su ih oni nazivali, čime je norma zagrebačke škole bila normirana. U svojim su se gramatikama oni dotaknuli i pasiva. Njihovo je nazivlje o pasivu ujednačeno: glagolj (glagol), skladnja, passiv (pasiv), rečenica (izreka ili stavak). Kako jedino Mažuranićevo stavkoslovje (sintaksa) nije sačuvano, on govori o tèrpnjoj spregi (trpnoj konjugaciji). Babukić i Mažuranić za pasivni glagol i oblik koriste naziv tèrpeći/tèrpni, Veber koristi naziv passivni (Ašpan 2011a).

Kako bismo govorili o pasivu, naprije ćemo ga definirati. Veber pasiv definira na sljedeći način: „U passivnoj izreci stoji akuzativ objekta aktivne izreke u nominativu kano subjekt, a subjekt aktivne izreke ili u instrumentalu ili u genitivu s prijedlogom *od* i *po*, glagolj stoji u passivnoj formi u istom vremenu, u kojem je bio u aktivnoj, i slaže se s novim subjektom u svačem.“ Kao primjer navodi sljedeću rečenicu:

– God. 1662. poče se predavati filosofia na gimnaziji zagrebačkoj po dvih professorih. (Veber 2005: 108)

Babukić definira pasiv na sljedeći način: „Ako se čineći predmet kao subjekt stavka iliti izreke predstavi djelujućim na koi drugi predmet: onda biva glagolj čineći, t.j. stoji u činećem obličju n.p. ja te ljubim.“ (...) „Ali se može takodjer tèrpeći predmet subjektom stavka načiniti. I onda stoji glagolj u passivu ili tèrpećem obličju, n. p. *ti bivaš ljubljen*“ (Babukić 2014: 234).

Mažuranić govori o pasivnim oblicima: „Děle se glagoljih na više načinah, i to 1. po obćem glagoljnom značenju:

- a) na tvorne, koji kažu, da tko što gleda
- b) na tèrpne, koji kažu, da tko što trpi, tj. da na koji subjekt tuđe činjenje prelazi: vidjen sam
- c) na srednje, koji nepokazuju ni činjenje ni tèrpljenje, nego samo mirno stanje koje osobe i slične stvari.“ (Mažuranić 2008: 88).

Veber i Babukić definiraju pasiv i navode opise glagola, dok Mažuranić govori samo o pasivnim oblicima.

Kada se govori o pasivnim rečenicama, ključni su pojmovi vršitelj i trpitelj jer se pomoću njih objašnjava odnos pasiva prema aktivu. Zagrebačkim gramatičarima je zajedničko poistovjećivanje semantičkog i gramatičkog ustrojstva rečenice, dok se u suvremenim gramatikama ta dva ustrojstva razlikuju i omogućuju jasnije proučavanje pasiva. Ono što u suvremenim gramatikama odgovara pojmu i semantičkom nazivu vršitelj, kod Babukića, Mažuranića i Vebera je to subjekt. Vršitelj i trpitelj pripadaju semantičkom ustroju rečenice, a subjekt i objekt gramatičkom ustroju. Vršitelj i trpitelj postavljaju se u određeni odnos prema subjektu i objektu. Tako se, prema Ham (1998), razlikuju pasiv i aktiv: u temeljnom rečeničnom ustrojstvu u aktivu su semantički dijelovi iskazani jednim gramatičkim dijelovima, a u pasivu drugim, čime je preraspodjela uvjetovana posebnim morfološkim oblikom predikata. Odnos se aktiva i pasiva može prikazati na sljedeći način:

Aktiv:	Ceste	je zatrpao	snijeg.
	trpitelj/objekt	aktivni predikat	vršitelj/subjekt
Pasiv:	Ceste	su zatrpane	snijegom.
	trpitelj/subjekt	pasivni predikat	vršitelj/objekt

Pasivnom preoblikom trpitelj je postavljen u gramatičku ulogu subjekta, a vršitelj u gramatičku ulogu objekta (Ham 1998).

Babukić također razlikuje aktivnu i pasivnu rečenicu: „... glagolj je u svakom jeziku najvažnija čest govora; jer on uprav naznačuje ili pogovara: što sa subjektom (podmetom) biva, tj. da li je u činećem (aktivnom) ili trpećem (pasivnom) ili u nijednom od obojega“ (Babukić 2014: 233).

Babukić navodi da se imenica dodaje glagolu u nominativu kada je u pitanju pasivna rečenica, osobito s glagolima biti, bivati, postati, zvati se, imenovati se itd. i navodi sljedeći primjer:

– Lav se imenuje kralj svih četveronožnih životinjah. (Babukić 2014: 360)

Dodatno objašnjava kako se češće koristi instrumental bez prijedloga:

– Lav se imenuje kraljem svih četveronožnih životinjah. (Babukić 2014: 360)

Veber navodi da se pasivna preoblika koristi najčešće u rečenicama bez izrečenog subjekta, pa navodi sljedeći primjer:

– Pěsme su već štampane, knjige se po narodu razišle, ljudi jih na hiljade čitali, pa sad sve da se spale, ni ja jih na novo nebih mogao uprav onako skupiti. (Veber 2005: 108)

U Veberovom primjeru subjekt nije izrečen, a vršitelj je radnje iskazan priložnom oznakom. Veber objašnjava da u pasivnoj rečenici subjekt može biti izrečen iz retoričkih razloga, „da se sačuva jedinstvo i blagoglasje izreke“ i navodi sljedeći primjer:

– God. 1662. poče se predavati filosofia na gimnaziji zagrebačkoj po dvih profesorih, utemeljena po Dianeževiću, kanoniku zagrebačkom. (Veber 2005: 109)

Veber dalje objašnjava da ako nema jasno izrečenog subjekta, upotrebljava se aktivna rečenica u kojoj glagol stoji u trećem licu množine u muškom rodu što potkrepljuje sljedećim primjerima:

– Evo danas, kažu, deset danas, po belom Skadru sakupio sve po izbor najžešnje junake.

– Nenići, gdje te nesiju. (Veber 2005: 109)

Pri preoblici iz aktivne u pasivnu rečenicu, prema Veberu, subjekt kao vršitelj radnje u aktivnoj rečenici u pasivnoj se preoblikuje u prijedložni izraz *od* (Veber 2005).

Kada je objekt aktivne rečenice u genitivu partitivnom, „onda ovaj ostaje, a glagolj neimajući nominativa, s kojim bi se slagao, stoji u tretjoj osobi jednobroja srednjega spola:

– Čega li se nije sijalo na njivi tako razrovanoj?“ (Veber 2005: 108)

Ham objašnjava: „Iako je subjektivizacija trpitelja, predikatna sročnost, bitno obilježje pasivnih rečenica, u nekim su pasivnim rečenicama predikati u trećoj osobi jednine srednjeg roda nesročni, ali se uz njih redovito potvrđuje slavenski ili dijelni genitiv. U oba je slučaja riječ o izravnim objektima koji su zamjenjivi akuzativom. Slavenski je genitiv zamjenjiv bez promjene značenja, ali je dijelni genitiv zamjenjiv sintaktički, a ne i semantički“ (Ašpan 2011b: 40). Također, navodi i primjer:

– Uskoro je prepečeno krumpira.

– Uskoro je prepečen krumpir. (Ašpan 2011b: 40)

Pri proučavanju pasiva jedno od područja kojim se bave jezikoslovci je i vremenska vrijednost pasivne rečenice. Sva su tri zagrebačka gramatičara utvrdila da je pri određivanju vremenske vrijednosti pasivne rečenice ishodišna aktivna rečenica: „... glagolj stoji u pasivnoj formi, u kojem je bio u aktivnoj i slaže se s novim subjektom u svačem...“ (Veber 2005: 108); „Činjenje, koje se očituje prelazećim glagoljem, može se predstaviti aktivno (t.j. činećim načinom) ili pasivno (tèpećim načinom)“ (Babukić 2014: 234); „Glagolji zovu se reči koje kažu, da koja osoba ili stvar nešto čini ili tèrpi, ili da se u kakvu mirnu stanju nalazi, n.p. vidim; vidjen sam“ (Mažuranić 2008: 88). Glagolsko vrijeme koje se nalazi u aktivnoj rečenici, naći će se i u pasivnoj rečenici.

U svojim gramatikama Veber piše o onome što se nalazi *u običaju*, što narod upotrebljava. On pasivne oblike određuje po uzoru na latinsku gramatiku tvrdeći da: „Neimajući jednostavnog pasivnog lika, nadoknadujemo ga na tri načina:

a) mjesto pasivnog lika uzimamo aktivni s aktivnom izrekom; n. p.

Praesens ind.	laudor	hvale me	laudamur	hvale nas
	laudaris	hvale te	laudatur	hvale vas
	laudamur	hvale ga	laudantur	hvale nje
Imperfekt	laudabar itd.			hvaljahu me itd.

b) aktivnom liku dodajemo posvuda (osim paticipijah i prislovah): *se*; n. p. kupuju se:

emuntur, sie werden sie gekauft itd.

c) paticipiju perfekta pasivnoga dodaju se vremena glagolja *jesam*; vremena, koja su po običaju,

jesu:	imperfektivni	perfektivni.
INDIKATIV		
Praes.	hvaljen sam	pohvaljen budem itd.
Perf. hist.	hvaljen bih	pohvaljen bih, bi, bismo, biste
Perf. log.		pohvaljen sam
Plusquam.	hvaljen bijah ili: sam bio	pohvaljen bjeħ, bjeħe, bjeħe itd., ili: sam bio
Futur:	hvaljen bit ću	pohvaljen bit ću
POTENCIJAL		
Praes.	bio bih hvaljen	bio bih pohvaljen itd.
Futur.	hvaljen budem	pohvaljen budem itd.
OPTATIV		
	bio hvaljen!	bio pohvaljen!
IMPERATIV		
	budi hvaljen!	budi pohvaljen itd.
INFINITIV		
	biti hvaljen	biti pohvaljen
PARTICIPIJI		
Perf.	hvaljen, a, o – i, e, a	pohvaljen, a, o – i, e, a
PRISLOVI		
Praes.	budući hvaljen	budući pohvaljen
Perf.	bivši hvaljen	bivši pohvaljen“ (Veber 2005: 74-75).

Kada se govori o vremenskoj vrijednosti pasivnog predikata tvorenog glagolskim pridjevom trpnim, Ham govori o dvama pristupima: „Prema jednom se pristupu vremenska vrijednost sagledava iz same pasivne rečenice i suodnosa unjoj, pa se predikati tvoreni glagolskim pridjevom trpnim razdvajaju na one koji imaju procesualnu, dinamičnu vrijednost i one koje imaju statičnu vrijednost – pasiv stanja. Prema drugom se pristupu vremenska vrijednost pasivnog predikata tvorenoga glagolskim pridjevom trpnim sagledava iz suodnosa s aktivom, odnosno prema mogućnostima preoblike aktivnog predikata u pasivni“ (Ham 1998: 90-91). Drugi pristup opisao je i Veber. O vremenskoj vrijednosti pasivnog predikata u srpskom književnom jeziku u 19. stoljeću pisala je I. Bjelaković koja je, također, utvrdila takva dva pristupa (Bjelaković 2008).

Osim tvorbe s glagolskim pridjevom trpnim, Veber tvrdi da se pasivni oblici mogu tvoriti i pomoću čestice *se* i prijelaznog glagolskog oblika. Veber česticu *se* smatra znakom pasivnosti, a spojena je sa svim vremenima indikativa, npr.:

– Male se škole u Biogradu umlože, i podigne se velika škola. (Veber 2005: 109)

Veber ističe da se pasivni oblik prijelaznog glagola s česticom *se* koristi samo onda kada se po smislu može razumjeti da je riječ o pasivnom obliku jer povratni glagoli uz sebe imaju česticu *se* pa da ne dolazi do nerazumijevanja, npr.:

– Miloje nije htio, da jim se pomogne. (Veber 2005: 109)

Ako se ta dva oblika ne mogu razlikovati (oblik povratnog glagola s česticom *se* i prijelazni glagol s česticom *se* u pasivu), a mora se upotrijebiti pasivna rečenica, Veber navodi kako treba upotrijebiti oblik s *budem*, *bivam*, *bijah* itd.

– Knjige crkvene bijahu već od najstarijih vremena pisane ovim (glagolskim) jezikom.

– Gimnazija je bila razdijeljena na 6 školah. (Veber 2005: 109)

Prema Veberu, ako postoji izbor između pasiva sa *se* i s participom pasivnim u istom značenju, prednost ima pasiv sa *se* (Ašpan 2011b).

Pri opisivanju pasivnih oblika i Babukić se poslužio latinskom gramatikom.

„Uprav govoreć Iliri niti neimaju obličja tērpeća, nego se:

a) čine čemu obličju dodade čestica *se* po svih načinih i vrēmenih, pa po tome biva tērpeće obličje.

n.p. *ljubim se*, *hvalim se*, *kudim se*.

Ali budući da je ovo uprav obličje povratno, s toga se običnie upotrebljava obličje čineće, n. p. mēsto: ljubim se – ljube me (ljudi).

b) uzimaju se pomoćlivi glagolji: *jesam*, *budem* i *bivam* s dotičnim pričastjem prošastoga vremena tērpećega i s tom opazkom, da se pomoćljivo budem uzima s minućimi (i to u

pripovēdanju) a *bivam* s trajućimi glagolji. *Jesam* upotrēbljuje se samo sa minućimi glagolji i to u sadanjem vrēmenu pokaznoga i veznog načina,

n.p. *bivam pošiljan* (bolje: *pošiljaju me*); *budem poslan* i *jesam poslan*.

Budući da neprelazeći glagolji neimaju nikakova objekta, koi bi se kao tērpeći pomisliti mogao i na koi činjenje dēluje: s toga i nemogu imati passiva, nego se ukazuje vavēk u

činećem obliku, n.p. *skačem*, *plešem*.

Samo onda, kad je želja, da se očituje ili izrazi kakvo sbivanje, pri kojem se tvo-reći iliti čineći

subjekt nemože imenovati ili neće da se imenuje, upotrebljuje se tretja osoba takovih glagoljah u tērpećem obliku sa česticom *se* osobnoga zaimena po načinu neosobnih glagoljah,

n.p. *skače se*, *pleše se*, ili u prošlom vremenu ili u budućem vremenu“ (Babukić 2014: 235).

Babukić navodi kako se pasiv tvori od prijelaznog glagolskog oblika i čestice *se*, ali tvrdi i da se češće koristi aktivni oblik glagola. Pasivni se oblici mogu tvoriti i pomoću pomoćnog glagola biti i glagolskog pridjeva trpnog. Tu naglašava kako se neprelazni glagoli ne mogu koristiti kao trpni jer nemaju objekt i koriste se u aktivnom obliku. U primjerima kada se ne želi imenovati subjekt, da se očituje kakvo zbivanje ili želja, koristi se treće lice takvih glagola u trpnom obliku s česticom *se* osobne zamjenice po neosobnim glagolima (Ašpan 2011a).

Glagolski se pridjev trpni tvori tako da se osnovi ili „korenu ili karakteristici“ (Babukić 2014: 263) dodaju nastavci *t* ili *n*, *en*, *jen* i *ven*. Također, navodi kako postoje povratni glagoli koji su u sredini, nalaze se između prijelaznih i neprijelaznih

glagola: „Ovi glagoli predstavljaju ili subjektivno činjenje ili stanje kojega subjekta pod vidom nekog čina, koji se k subjektu natrag povratja tim načinom, da se jedan i isti predmet kao subjekt i objekt, t.j. kao čineći i trpeći ujedno ukazuje, n.p. *radujem se, veselim se*“ (Babukić 2014: 235-236).

Mažuranić u okviru podjele glagola govori i o pasivnim oblicima: „U hrvatskom jeziku nema čelokupnih, t.j. iz jedne reči sastojćih trpnih glagoljah (kao što su latinski), nego se opisuju t.j. sastavljaju iz više reči i to ili iz trpnoga pričestja prošloga vremena (*vidjen, čitan*) i pomoćnog glagolja (kao u njemačkom i talijanskom): *vidjen bivam ilijesam*; ili s povratnim zaimenom *se: čita se knjiga*.

2. po naravi čina (dēle se glagolji) na prelazne i neprelazne.

a) prelazni su oni, koji znaće onakvo činjenje iliti tvorenje, koje prelazi od tvoreće osobe

(subjekta) na drugi koji predmet: vidim knjigu. Od svakoga prelaznoga glagolja može se

načiniti trpni: *knjiga se vidi ili vidjena je*.

Pazi. Tvērdeći prelazni glagolji imaju predmet pravilno u accusativu, nēčni pak u genitivu:

imam knjigu, neimam knjige.

b) neprelazni znaće ili miran stališ koje osobe ili stvari, kao *jesam, stojim* ili pako onakovo

činjenje, koje ostaje u činećoj osobi (subjekt): *skačem, idem*. Ovi mogu imati u trpnoj slici

samo tretju osobu jednobroja, ali neosobnost t.j. bez svakog subjekta: *ide se, skaće se*

(Mažuranić 2008: 88-89).

Također, Mažuranić ističe i kako postoje dvije konjugacije glagola, aktivna i trpna. „Od svakog prelaznoga glagola može se načiniti trpni s podpunom spregom: a neprelazni sprežu se samo po tvornoj, van što mogu samo 3. osobu jednobroja neosobno imati po trpnoj“ (Mažuranić 2008: 91). Dakle, „neprelazni glagoli imaju samo aktivne oblike, ali trpni oblik može imati 3. osoba neosobnog glagola. Mažuranić govori da se trpni glagoli opisuju na dva načina:

1. ili zaimenom *se*, koje se prelaznomu glagolju dodaje;

2. ili pomoćnim glagoljem *jesam*, a kadšto i *bivam*, koje se trpnomu participu dodaje.“ (Mažuranić 2008, 113)

Kod glagola sa *zaimenom se*, konjugacija je jednaka, npr. prezent indikativa *čudim se, čudiš se* itd., i *začudim se, začuđiš se* itd. I tako navodi primjere za sve oblike kao Veber. Kod primjera s pomoćnim glagolom koji se dodaje glagolskom pridjevu radnom, navodi sljedeće primjere, npr. prezent – *preporučan sam, preporučan budem*; futur prvi – *preporučan ću biti, preporučan ću biti* itd. (Mažuranić 2008).

Babukić napominje kako u ilirskom tako i u drugim slavenskim narječjima nema trpnih glagolskih oblika, nego se oni moraju opisivati kao i u njemačkom, francuskom i talijanskom jeziku (Ašpan 2011a). Prema Babukiću postoje tri načina opisivanja:

1. „Sastavivši načine i vremena pomoćljiva glagolja jesam ili bivam, bivati za glagolje imperfektivne, a budem, biti za glagolje perfektivne sa participom praeteriti passivi dotičnogaglagolja, n.p.

Indikativ
Praesens.

	oblik trajućí	oblik minući
jed. br.	jesam ili bivam pozvan, a, o jesi ili bivaš pozvan, a, o	budem pozvan, a, o budeš pozvan, a, o (...)

2. pridavši činećemu glagolju povratno zaimce se po svih načinih i vremenih, n. p.

Indikativ
Praesens.

	oblik trajućí	oblik minući
jed. br.	pozivam se pozivaš se	pozovem se pozoveš se (...)

3. metnuvši čineći glagolj u tretju osobe množt. broja po svih načinih i vremenih tepridavši Akusativ zaimčnah osobnih: mene ili me, tebe ili te; njega ili ga za muž. i sred. spol;nju ili ju za žen. spol; nas, vas, njih ili ih, n.p.

	oblik trajućí	oblik minući
	mene pozivaju tebe pitaju	pozovu me zapitaju te (...).“

(Babukić 2014: 311-315)

Za svu je trojicu zagrebačkih gramatičara karakteristično da pri opisu pasivnog predikata ističu dva načina tvorbe: prijelazni glagolski oblik i čestice *se* te glagolski pridjev trpni i pomoćni glagol biti, dok Babukić ističe i tvorbu pomoću akuzativa osobnih zamjenica i glagola u trećem licu množine. Svima je uzor bila, također, latinska gramatika.

Antunovićeve pasivne rečenice

Jezik Ivana Antunovića predmet je proučavanja hrvatskih jezikoslovaca koji su utvrdili da se njegov jezik uklapa u obilježja zagrebačke filološke škole: Ante Sekulić (1990, 1997) je proučavao jezik *Bunjevačkih i šokačkih novina* te *Bunjevačke i šokačke vile*, Sanja Vulić i Gordana Laco (2015) opisuju jezik hrvatskih književnih djela 19. stoljeća i među autore čija djela proučavaju ubrajaju Ivana Antunovića. Jezik u romanu *Posljednji Gizdarev* vrlo je detaljno analizirao u pogovoru Petar Vuković objasnivši pravopisnu, morfološku i sintaktičku normu te leksička sredstva za koja je utvrdio da „Antunović rabi pouzdano i u velikom broju“ (Vuković 2015: 272). Vuković (2015) je također nabrojao i opisao odstupanja od zagrebačke norme u jeziku Ivana Antunovića.

Što se tiče proučavanja pasiva kao karakteristike jezika Ivana Antunovića, među pročitanim literaturom navodi se samo jedan citat A. Sekulića: „Pasiv se često nalazi u BŠN: bi srdačno pozdravljen od gradonačelnika Rima II., 194; programa pisana nekim dešnjakom III., 7; po puku odabranu I., 25; po uredničtvu izjavljeno I., 63;

po vlasti crkvenoj naredjeno II., 53“ (Sekulić 1997: 43). Sekulić je te primjere našao u *Bunjevačkim i šokačkim novinama*.

Što se tiče pasivnih rečenica Ivana Antunovića u romanu *Posljednji Gizdarev*, one su tipičan primjer rečenica i primjera na kakve smo mogli naići u gramatikama zagrebačke filološke škole. I u Antunovićevim rečenicama prevladavaju dva načina tvorbe pasivnih oblika:

a) pasivni oblik tvoren glagolskim pridjevom trpnim i pomoćnim glagolom biti:

- koje *su* mojim ocem *pometane* (PG, 91)
- Oj, koliko *je* tu liepih osnovâ *snovano* (PG, 93)
- Ta oba ova kraljevstva *pripravljena su* za čovjeka (PG, 100)
- Kamo *je* župnik Babić *vazda pozivan* bio (PG, 103)
- Koji *je* po istoj na govornicu i učiteljsku stolicu *pozvan* (PG, 110)
- *Biti će* i jedino po svećeničkih rukuh *prikazivane* misne žrtve (PG, 110)
- Ona *nije* nikakovim pričami i vjerskimi vježbanji *zaoblačena* (PG, 132)
- Zemljišta *su premjerena* i na komade *razdieljena* (PG, 137)
- *Je bila privedena* gostba (PG, 145)
- Da *je* kukavac *svezan* (PG, 164)
- Kada *je* austrijska forintača *prodavana bila* (PG, 177)
- Da *je* utroba Bogom *zatvorena* (PG, 220)
- *Umorena bila* Strašimirovom rukom (PG, 253)

b) pasivni oblik tvoren prijelaznim glagolom i česticom *se*:

- kad *se* u velikih gradovi već danas čitave ulice *ruše* (PG, 54)
- Na kome *se* smiljenimi rukami priugotovljena juha *dielila* (PG, 93)
- Pa sve do kućnih vrata *razmota se* čitav komad (PG, 100)
- Da *se* mlada *uvede* u kuću (PG, 100)
- Da *se* *pronade* vječno kretalo (PG, 106)
- U kojih *se* čovjek *sputava* dužnostmi (PG, 106)
- Kano da *se* je na pozorištu *vježbao* (PG, 121)
- Onda *se* *iznese* pečeno janje (PG, 128)
- Mijat Gizdarev mnogomu *se* je od pokojnog Jose Teringa glede gospodarstva *naučio* (PG, 136)
- Ovo *se* je po službenicah *razglasilo* (PG, 150)
- *Se kaznilo* zaručbeno iznevjerjenje (PG, 228)
- Jer veoma rado *čita* i *uči se* (PG, 248)
- *Naplodjuju se* (PG, 259)

Nabrojani primjeri pokazuju kako se Antunović služio pasivnim rečenicama na isti tvorbeni način o kojem su govorili i zagrebački gramatičari. Pri tvorbi pasivnog oblika s česticom *se* koristi se prijelaznim glagolima koji zahtijevaju nadopunu u akuzativu, dok su glagolski pridjevi trpni tvoreni od svršenih i nesvršenih glagola.

Što se tiče izricanja vršitelja radnje u pasivnim rečenicama, u romanu *Posljednji Gizdarev* najčešća su sljedeća četiri načina:

- a) vršitelj radnje u pasivnoj rečenici izrečen instrumentalom bez prijedloga:
- Koje su mojim *ocem* *pometane* (PG, 91)

- Ali poklie je Telečka sva *briegovi i dolinami* izprekrižana (PG, 94)
- Ona nije *nikakovim pričami i vjerskimi vježbanji* zaoblačena (PG, 132)
- Za pašu odredjeni komadi svagdje su *visokim drvljem* obkoljeni (PG, 137)
- Na omanje izkrižani i *grmljem* ograničeni (PG, 137)
- Če lakho *tudom laži* zaveden biti (PG, 179)
- Ako je tog fratra osoba *vrlinami* zaštićena (PG, 180)
- Niesu proniknute *ovimi trimi božanskimi* (PG, 197)
- Sobe su *vještom rukom* maljane (PG, 219)
- Da je utroba *Bogom* zatvorena (PG, 220)
- Je zasadjena *križem* (PG, 257)
- b) vršitelj radnje u pasivnoj rečenici izrečen prijedložnim padežnim izrazom *od (strane)* + genitiv:
 - Kao Karijatar i *od Filiščana* vraćajuće se svete škrinje (PG, 109)
 - Jerbo je *od Isusa* po Duhu svetomu postavljena i ustrojena (PG, 109)
 - Mijat Gizdarev mnogomu se je *od pokojnog Jose Teringa* glede gospodarstva naučio (PG, 136)
 - *Od puka* štovan, ljubljjen (PG, 223)
 - Da je *od onih* ostavljen (PG, 232)
- c) vršitelj radnje u pasivnoj rečenici izrečen prijedložnim padežnim izrazom *po* + lokativ:
 - Koji je *po istoj* na govornicu i učiteljsku stolicu pozvan (PG, 110)
 - Biti će i jedino *po svećeničkih rukuh* prikazivane misne žrtve (PG, 110)
 - Ovo se je *po službenicah* razglasilo (PG, 150)
 - *Po mladjih sila* nije istiskan bio (PG, 169)
- d) vršitelj radnje u pasivnoj rečenici izrečen genitivom bez prijedloga:
 - Da se fra *Alekse* naslušaju (PG, 159)
 - Našlo se za novce *zločestih i opakih ljudij* (PG, 164)

Među nabrojanim načinima Antunović se pri izricanju vršitelja radnje u pasivnim rečenicama najviše koristi instrumentalom bez prijedloga, dok najmanje genitivom bez prijedloga. Redovno se pojavljuju primjeri prijedložnog padežnog izraza *od (strane)* + genitiv i *po* + lokativ.

Pri određivanju vremenske vrijednosti predikata u pasivnim rečenicama, potrebno je u nekim slučajevima promotriti kontekst cijele rečenice kako bi se vrijeme moglo odrediti. Naime, Antunović koristi različita vremena u pasivnim rečenicama i one su najčešće dijelom višestruko složene rečenice. Neki od primjera su:

- Kao što se je ova ljubav uz sve zaprieke, koje mi se sestra Borča na put stavljala, u nami začela i razcvala, isto tako će pred njom izčeznuti i sve one, *koje su mojim ocem pometane*. (PG, 91) – pasivni je predikat u perfektu tvoren od prezenta pomoćnog glagola biti i glagolskog pridjeva trpnog nesvršenog glagola pometati
- Nitko se dakle nesmije utiskati u svetu majku crkvu, da učiteljue, izim onaj, *koji je po istoj na govornicu i učiteljsku stolicu pozvan*. (PG, 110) – pasivni je

- predikat u prezentu tvoren od prezenta pomoćnog glagola biti i glagolskog pridjeva trpnog svršenog glagola pozvati
- Nezaboravi djetetu u glavu upiliti, da došav s' Radisavom do knjižnice, rekne, da bi željelo takovu knjižnicu imati, *jer veoma rado čita i uči se*. (PG, 248) – pasivni je predikat u prezentu tvoren tako da je aktivnom glagolskom obliku dodana čestica *se* i vremenska vrijednost predikata nije promijenjena
 - Tko se je s' njom razgovarao, prošao je, kao onaj, komu su silne magjarske banke za jednu stvar platili onda, *kada je austrijska forintača, za pedeset novčića prodavana bila*. (PG, 177) – pasivni je predikat u pluskvamperfektu tvoren od perfekta pomoćnog glagola biti i glagolskog pridjeva trpnog nesvršenog glagola prodavati
 - Komu ovo još nebi bilo dosta, taj neka se razgleda okolo sebe po poznanih mu bližjih krugovih, *pa će bez svake teškoće o istinitosti toga osvjedočen biti*. (PG, 179) – pasivni je predikat u futuru prvom tvoren futurom prvi pomoćnog glagola biti i glagolskim pridjevom trpnim svršenog glagola osvjedočen
 - Plamenom zanešenih mašta uzpaljena glava govorila je, *a tielo ognjem nečistoće bijaše razpaljeno*, čega radi je Milka za kratko vrijeme u teške bolesti [i u mladanoj dobi] {-smrt navukla, i} u Sibinju na goloj daski, od sveg svieta zapuštena nemirni svoj duh izpustila. (PG, 202-203) – pasivni je predikat u pluskvamperfektu tvoren imperfektom pomoćnog glagola biti i glagolskim pridjevom trpnim svršenog glagola raspaliti

Antunović se u romanu pasivnim rečenicama koristi:

- a) unutar višestruko složene rečenice i tada pasivna rečenica ima najčešće ulogu atributne zavisno složene rečenice:
 - Kao što se je ova ljubav uz sve zaprieke, koje mi se sestra Borča na put stavljala, u nami začela i razcvala, isto tako će pred njom izčeznuti i sve one, *koje su mojim ocem pometane*. (PG, 91)
 - Znaš, Strašimire! – nastavi djevojka, – da mi djevojke mnogo držimo do sladkih riečih, i kao mlade veoma bismo se sriećnima scienile, ako bi se po suprugu i deseta samo onih oživotvorila, *koja je u vrijeme djevojačtva obećavana*. (PG, 224)
- b) kada je vršitelj nepoznat ili uopće nije važan za radnju romana, najčešće pri opisivanju:
 - *Sobe su vještom rukom maljane, skûpimi sagovi zakrite, i posobljem od sjajna drveta, baršunom, skrletom i svilom presvućenim, napunjene bile*. (PG, 219)
 - Svaki fratar kamaldulski, izvuče u to pečenje zabodenu vilicu i podnese si ju pod usta, da mu ugodan miris pečenja u nosnice unidje; pa kada su ovako svi redom učinili, *onda se iznese pečeno janje*, da ga siromasi pojedu, *a Kalmadulom se unese janje od friškâ (skorâ) maslaca načinjeno*, da ga blaguju. (PG, 128)
- c) kada namjerno ističe vršitelja jer želi dodatno naglasiti njegovu ulogu u radnji:
 - *Mijat Gizdarev mnogomu se je od pokojnog Jose Teringa glede gospodarstva naučio*, i nastojao na zemljištu, u službi barunice Krajeve stečenom, sebi stan

onakov prirediti, kakova je prije spomenuti pokojnik (Joso Tering, dodao autor rada) u Vodoviru sagrađio. (PG, 136)

- Al' ako ovi nepomognu, zar će oženjeni pogriješiti, ako pomisle, *da je utroba Bogom zatvorena*, pa tko bi im se smieo narugati, ako ih vidi, da polaze sveta mjesta, i pouzdanjem se utječu premilostivû posriedovanju svete bogorodice Marije, revno Boga mole, strogo poste, obilnu milostinju diele, žrtvu sve mise prikazuju, i raznimi se zavjetî obvezuju? (PG, 220) – u ovom slučaju Antunović namjerno ističe *Bogom zatvorenu utrobu* i daje primjer kako se ponašaju oni koji ne mogu imati djece kako bi dodatno naglasio zlo koje je snašlo Radisava Gizdareva koji je doživio starost bez nasljednika, ohol, „koji mišljaše, da bi bio ponižen, kada bi se koljenom pred Stvoriteljem svieta poklonio“ (PG, 221)
- Dok je dakle kršćanstva, biti će sveta mati crkva učiteljicom, jerbo je *od Isusa* po Duhu svetomu postavljena i ustrojena. (PG, 109) – ulomci u kojima govore svećenici o Crkvi ističe se Božja uloga u radnji

Nabrojani primjeri uporabe pasivnih rečenica i primjeri tvorbe pasivnih oblika u rečenicama dodatno potvrđuju uklopljenost jezika Ivana Antunovića u hrvatski jezik kojim su se služili hrvatski pisci na području tadašnje Hrvatske u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Svojim jezikom Antunović je još samo jedan dokaz kako bačka hrvatska književnost predstavlja dio hrvatske nacionalne književnosti.

Zaključak

Posliednji Gizdarev je u rukopisu sačuvan roman Ivana Antunovića koji je objavljen 2015. godine i time postao još jednim predmetom proučavanja u Antunovićevo stvaralaštvu i djelovanju. Pasivne rečenice, tvorba pasivnih oblika (prijelazni glagol + čestica *se* i glagolski pridjev trpni + pomoćni glagol biti), izricanje vršitelja radnje (instrumentalom bez prijedloga, genitivom bez prijedloga, prijedložnim izrazom *po* + lokativ, *od (strane)* + genitiv), vremenska vrijednost pasivnih predikata i uloga pasivnih rečenica u radnji romana još jednom potvrđuju kako se ne samo jezik Ivana Antunovića nego i jezik bačkih Hrvata uklapa u korpus hrvatskog jezika i književnosti. Ovim se radom nastojalo istaknuti i pasivne rečenice kao najmanje istraženi dio jezika Ivana Antunovića, a kao važno obilježje njegova književnoumjetničkog stila. Pasiv se u gramatikama, pa tako i gramatikama 19. stoljeća, najčešće spominje kao dio jezika koji nije karakterističan za hrvatski jezik i uvijek se daje prednost aktivnome obliku, no kada se krene u proučavanje, postaje se svjesno kako zapravo pasiv se koristi i kao samostalno jezično obilježje hrvatskog jezika, neovisno o aktivu.

Literatura

- Antunović, Ivan. 2015. *Posljednji Gizdarev*, priredio Petar Vuković. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
- Ašpan, Nataša. 2011a. *Pasivna rečenica u hrvatskim gramatikama 19. stoljeća*. Diplomski rad. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A2919/datastream/PDF/view> (pristupljeno: 15. veljače 2022.).
- Ašpan, Nataša. 2011b. Pasivna rečenica u Vebera i suvremenoj literaturi, *Hrvatistika*, Vol. 5., No. 5., 35-46.
- Babukić, Vjekoslav. 2014. *Ilirska slovnica*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (pretisak izdanja iz 1854.).
- Bjelaković, Isidora. 2008. *Participijski pasiv u književnom jeziku kod Srba u XIX veku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ham, Sanda. 1998. Pasivna rečenica u Veberovoj Skladnji. U: *Riječki filološki dani*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa *Riječki filološki dani*, knjiga II., Rijeka, 89-96.
- Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Mažuranić, Antun. 2008. *Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (pretisak izdanja iz 1859.).
- Moguš, Milan. 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Vuković, Petar. 2015. Pogovor. u: Antunović, Ivan, *Posljednji Gizdarev*. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
- Sekulić, Ante. 1990. Oko naziva jezika i pravopisa bačkih Hrvata. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 16 No. 1, 245-261.
- Sekulić, Ante. 1997. *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Veber Tkalčević, Adolfo. 2005. *Skladnja ilirskog jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (pretisak izdanja iz 1859.).
- Vulić, Sanja i Laco, Gordana. 2015. Jezik hrvatskih književnih djela u 19. stoljeću. U: *Povijest hrvatskog jezika*, 4. knjiga: 19. stoljeće. Zagreb: Croatica.

Summary

Ivan Antunović's passive sentences in his novel The Last Gizdarev

The passive sentences Ivan Antunović uses in his novel The Last Gizdarev were studied in this paper. In accordance with the Zagreb philological school norm, in the

novel The Last Gizdarev the following features were validated: passive forms are formed by a form of an auxiliary transitive verb and particle se and past passive participle and auxiliary verb to be. The doer of the action does not need to be stated, but if it is stated, usually the instrumental case without a preposition, and a prepositional-case phrase od (strane) + genitive and po + locative are used, and the genitive case without a preposition is seldom used. A passive predicate is used in different tenses that can be deducted based on the context of a sentence. Antunović used passive sentences while describing, when the doer is irrelevant to the action, or the doer is purposely highlighted to emphasize his role in the action. The passive sentences are mostly in the role of the attributive sentences within the multi-complex sentences.

Keywords: Ivan Antunović, The Last Gizdarev, Zagreb School of Philology, passive, passive sentences